

ред. М. Грищенко ; упоряд. Л. Гриневич, О. Елькін, С. Колашнікова та ін. ; МОН України. – К., 2016. – 34 с. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%202016/12/05/konczercziya.pdf>, вільний. – Електронна версія друк. публікації 2016.

2. Навчальна програма курсу «Єврознавство». – Рівне : Рівненська гуманітарна гімназія, 2014. – 16 с.

3. Розвиток і виховання особистості гімназиста в єдиному Європейському освітньому просторі : програма дослідно-експериментальної роботи. – Рівне : Рівненська гуманітарна гімназія, 2011. – 33 с.

4. Формування ціннісного ставлення до себе через призму кордоцентризму – філософії серця Г. Сковороди, П. Юркевича, В. Сухомлинського. – Рівне : Рівненська гуманітарна гімназія, 2015. – 15 с.

5. Освітньо-дидактичні процеси в сучасному навчальному закладі: досвід, проблеми, перспективи. – Рівне : Рівненська гуманітарна гімназія, 2016. – 305 с.

Дата надходження до редакції: 01.03.2017 р.

УДК 37.015.3 : 372.4

Лариса МАТВІЙЧУК,

учитель початкових класів,

методист кафедри початкового навчання

Рівненської гуманітарної гімназії,

спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії,

учитель-методист

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ

У статті запропоновано структуру змісту початкової освіти через застосування дитиноцентричних парадигм, що зумовила пошук нових педагогічних систем, розроблення нових методик та інноваційних підходів з ефективного застосування їх у практиці роботи кафедри початкового навчання Рівненської гуманітарної гімназії. Презентовано напрацювання щодо формування ключових і предметних компетентностей у змісті шкільної, зокрема початкової, освіти шляхом виявлення можливостей конкретного предмета для формування кожної з них. Проаналізовано, яким чином у змісті предметів закладено передумови для взаємозв'язку ключових і предметних компетентностей на прикладі освітніх галузей Державного стандарту початкової загальної освіти.

Ключові слова: зміст освіти, структура змісту освіти, європейські освітні стандарти, компетентність, компетентнісна освіта, ключові та предметні компетентності в змісті початкової освіти.

В статті пропонується структура содержания начального образования через применение человекоцентричных парадигм, которая обусловила поиск новых педагогических систем, разработку новых методик и инновационных подходов по эффективному применению их в практике работы кафедры

начального обучения Ровенской гуманитарной гимназии. Представлены наработки по формированию ключевых и предметных компетенций в содержании школьного, в частности начального, образования путем выявления возможностей конкретного предмета для формирования каждой из них. Проанализировано, каким образом в содержании предметов заложены предпосылки для взаимосвязи ключевых и предметных компетенций на примере образовательных областей Государственного стандарта начального общего образования.

Ключевые слова: содержание образования, структура содержания образования, европейские образовательные стандарты, компетентность, компетентностное образование, ключевые и предметные компетентности в содержании начального образования.

The article deals with the basic thesis on the content of basic education structure through the use child-in center paradigms that led to the search for new education system, development of new methods and innovative approaches to use them effectively in the practice of the department of elementary education of Rivne Humanitarian Gymnasium. Presented developments about the formation of key and subject competencies at school and primary education in particular, by identifying

opportunities for each specific subject. Analyzed how the subjects content prerequisites for interconnection of key and subject competencies on the example of state educational standard of primary education.

Key words: *content of education, the content of education structure, European educational standards, competence, competence education, key and subject competencies contents in primary education.*

Актуальність. Сучасна шкільна освіта в Україні спрямована на надання учневі необхідних знань, вироблення вмінь і навичок, а також на засвоєння ним значного обсягу фактичного матеріалу. Натомість школа сьогодні недостатньо навчає школярів приймати рішення, використовувати інформаційні та комунікаційні технології, критично мислити, вирішувати конфлікти, орієнтуватися на ринку праці тощо. Зміст освіти не повною мірою відповідає потребам суспільства та ринку праці, зокрема він не достатньо спрямований на набуття необхідних життєвих компетентностей.

У новому соціально-економічному контексті розвитку дидактичної науки і школи виявилися затребуваними *дитиноцентричні парадигми*, що зумовило пошук нових педагогічних систем, підходів, розроблення нових методик. Це стимулювало поглиблення й розширення понять «зміст навчання», «конструювання навчального змісту».

Мета статті – розглянути структуру змісту початкової освіти; проаналізувати завдання і зміст навчальних програм із різних предметів з метою закладення передумов для взаємозв'язку ключових і предметних компетентностей на прикладі освітніх галузей «Мова і література» та «Математика».

Виклад основного матеріалу. Відповідно до програми дослідно-експериментальної роботи Рівненської гуманітарної гімназії з дослідження проблеми «Розвиток і виховання особистості гімназиста в єдиному Європейському освітньому просторі» кафедра початкового навчання із 2011 року працює над науково-методичною темою «Психолого-педагогічні умови формування ключових компетентностей учнів початкових класів у навчально-виховному процесі». Вчителі початкових класів обрали індивідуальні науково-методичні теми, розробка яких становить практичний та теоретичний інтерес. Учителі кафедри забезпечують умови для постійного самовдосконалення та самореалізації учня в умовах Європейського освітнього простору, формують ключові компетентності, застосовуючи в змісті навчального процесу інноваційні технології.

У психології та дидактиці навчання обґрунтовується необхідність розширення структури змісту шкільного навчання на засадах особистісно зорієнтованої освіти, зокрема доцільністю залучення елементів *життєвого досвіду учнів*. Вони, на думку О. Савченко, покликані стати об'єктами спеціального засвоєння як ресурс особистісного розвитку учнів.

Розглянемо *структуру змісту шкільної освіти*, визначальним компонентом якого є знання.

Знання – це результат соціальної, розумової, почуттєвої, комунікативної діяльності людини. Вони перевіряються суспільно-історичною практикою, науковим та особистим життєвим досвідом людини, знаходячи своє відображення в її свідомості у вигляді фактів, уявлень, понять, термінів, суджень, способів діяльності, теорій. Розрізняють знання емпіричні, побутові, які ґрунтуються на спостереженнях, життєвому досвіді, здоровому глузді, та наукові, які набуваються

внаслідок цілеспрямованого навчання й самонавчання.

Знання є складовою вмінь і навичок людини. Без знань немає вмінь. Але, як відомо, вміє той, хто не тільки знає, а й може застосувати свої знання на практиці, користуватися ними в змінюваних ситуаціях. По-іншому, вміння – це знання людини в дії.

Уміння виявляються в різних видах діяльності. За участі мислення в процесі пізнання об'єктів вони поділяються на розумові й практичні, а за характером діяльності людини вміння є найрізноманітнішими.

До предметних умінь молодшого школяра належать ті, що формуються в процесі засвоєння предметного змісту: вміння читати, розуміти прочитане, аналізувати слова, речення, застосовувати правила правопису, рахувати, розрізняти геометричні фігури, розв'язувати задачі, характеризувати об'єкти природи тощо.

Особливістю початкової освіти є те, що чимало предметних умінь стають засобом пізнання інших предметів, тобто є загальнонавчальними (мовленнєві, орфографічні, читацькі, обчислювальні вміння). Вміння є механізмом застосування правил, алгоритмів, засобів навчання.

Кожне загальнонавчальне вміння, як правило, охоплює кілька окремих. Скажімо, вміння самоконтролю залежить від рівня сформованості окремих умінь: аналізувати завдання, зіставляти свій спосіб виконання з правилом чи зразком, добирати приклади, робити висновки, виправляти помилки тощо.

Уміння включають різні дії. Окремі з них після багаторазового повторення автоматизуються і стають *навичками діяльності*. Зауважимо, що є вміння, зокрема загальні, які ніколи не перетворюються в навички. Наприклад, вміння розв'язувати задачі, особливо нестандартні, завжди потребує осмисленої діяльності, часто в змінених умовах (на відміну від обчислювальних навичок, спосіб дії яких залишається незмінним).

Сучасний етап розвитку вітчизняної початкової освіти позначений пошуками шляхів забезпечення дидактичних і організаційних умов, сприятливих для розвитку і саморозвитку особистості учня, забезпечення його пізнавальними засобами, необхідними для ефективного функціонування в суспільстві. Підґрунтям для реалізації цього задуму є зміст нормативних документів, які визначають загальнодержавні вимоги до освіченості молодших школярів.

Нині в Україні триває системна робота над узгодженням нормативної освітньої бази з відповідними документами міжнародного зразка. Серед заходів, спрямованих на швидшу *адаптацію країни до європейських освітніх стандартів*, формування системи навчання впродовж усього життя та підвищення її якості, слід виокремити розроблення Національної рамки кваліфікацій (НРК) як складової Європейської рамки кваліфікацій для навчання впродовж життя.

У НРК, як і у європейському аналізі, описано вимоги до *практичних і загальноосвітніх компетенцій (повноважень)* людини на різних рівнях освіти – від дошкільного до постдокторського.

Кожен кваліфікаційний рівень подано в термінах результатів навчання, які визначаються через знання, вміння і компетентність. *На першому рівні кваліфікації – початковому* – зафіксована вимога до володіння випускниками першого ступеня загальної середньої освіти елементарними фактологічними знаннями. Вміння визначено як здатність до застосування учнями знань і розуміння, необхідних для виконання завдань та вирішення проблем.

Компетентність (за проектом Європейської Комісії «Тюнінг») – це динамічна комбінація знань, розуміння, умінь, цінностей, інших особистісних якостей учня, що описують результати його навчання за освітньою програмою; набуті реалізаційні здатності особистості до ефективної діяльності. Компетентності складають основу кваліфікації випускника.

Знаннєвий компонент результатів навчання на першому рівні НРК (початкова ланка середньої освіти) виявляється у володінні учнем інформацією, яка містить факти, уявлення, поняття, принципи тощо, набуті в процесі її засвоєння та обробки. Це – *фактологічні знання* про:

- мовні одиниці та граматичні форми української (державної), рідної й однієї з іноземних мов;
- основні норми поведінки й цінностей суспільства;
- перебіг природних явищ;
- способи подання інформації;
- число, геометричні фігури й вимірювання величин;
- природні та суспільні явища;
- культурні традиції, норми здорового способу життя.

Складник «*уміння*» представлено вимогами застосувати знання і розуміння щодо:

- читання;
- письма;
- усного й писемного мовлення (у межах визначеної тематики);
- простих (арифметичних) обчислень та вимірювань;
- опису природних та суспільних явищ і процесів;
- розв'язування пізнавальних завдань у різноманітних навчальних ситуаціях.

Крім того, виокремлено вміння користуватися знаковою й образною (графічною) інформацією, використовувати прості засоби інформаційно-комунікаційних технологій; виконувати найпростіші трудові операції; дотримуватися особистої гігієни, безпеки життєдіяльності та здорового способу життя; орієнтуватися в доступному колі споживчих товарів та послуг.

Новий етап у розвитку теорії змісту освіти пов'язаний із *упровадженням компетентнісного підходу*. Компетентнісна освіта на предметному та міжпредметному рівнях орієнтована на засвоєння особистістю конкретних навчальних результатів (знань, умінь, навичок, формування ставлень, досвіду), рівень засвоєння яких дозволяє їй адекватно поводитися в певних навчальних і життєвих ситуаціях. *Компетентнісна освіта більше зорієнтована на практичні результати, досвід особистої діяльності, вироблення ставлень, ніж на обсяг знань*. Це потребуватиме принципових змін у змісті та організації навчання, відтепер спрямованих на розвиток конкретних цінностей і життєво необхідних знань і умінь учнів. Надзвичайно важливо, що до змісту шкільної освіти нині включено, крім предметних компетентностей, ще й ключові компетентності.

Формування ключових і предметних компетентностей у змісті шкільної, зокрема початкової, освіти здійснюється шляхом виявлення можливостей конкретного предмета для формування кожної з них. Нами проаналізовано, яким чином у змісті предметів закладено передумови для взаємозв'язку ключових і предметних компетентностей на прикладі освітніх галузей «Мова і література» та «Математика».

Мета *освітньої галузі «Мова і література»* – розвиток особистості учня, формування його комунікативної компетентності та загальних уявлень про мову як систему та літературу як вид мистецтва. Означена освітня галузь включає мовний і літературний компоненти.

Метою вивчення української мови, мов національних меншин як мов навчання є *формування в учнів комунікативної компетентності* шляхом засвоєння доступного і необхідного обсягу знань із мови навчання, опанування всіх видів мовленнєвої діяльності та набуття певного соціального досвіду.

До *змісту ключової комунікативної компетентності*, що формується впродовж усіх трьох ступенів загальноосвітньої школи, включають:

- уміння представити себе усно і письмово, написати анкету, заяву, резюме, лист, привітання тощо;
- уміння представити свій клас, школу, країну в ситуаціях міжкультурного спілкування, в режимі діалогу культур, використовуючи з цією метою знання іноземної мови;
- володіння способами взаємодії з оточуючими і віддаленими людьми та подіями; вміння виступити з усним повідомленням, задати запитання, коректно вести навчальний діалог;
- володіння різними видами мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, читання, письмо), мовною компетентністю;
- володіння способами співпраці в групах, прийомами дій у ситуаціях спілкування; вміння шукати і знаходити компроміси;
- володіння позитивними навичками спілкування в полікультурному, поліетнічному і багатоконфесійному суспільстві, які базуються на знанні історичних коренів і традицій різних національних спільнот та соціальних груп.

На основі змісту ключової комунікативної компетентності визначається *змістове наповнення предметної комунікативної компетентності*.

Таким чином, вивчення молодшими школярами предмета «Українська мова» покликане забезпечити *формування чотирьох компонентів предметної комунікативної компетентності: мовленнєвого, мовного, соціокультурного і діяльнісного, що складає структуру предметної комунікативної компетентності*.

Мета літературного читання – *формування читацької компетентності* учнів, яка є базовою складовою комунікативної й пізнавальної компетентностей, ознайомлення учнів із дитячою літературою як мистецтвом слова, підготовка їх до систематичного вивчення літератури в основній школі.

У процесі навчання відбувається становлення читача, здатного до самостійної читацької та творчої діяльності, здійснюється його мовленнєвий, літературний, інтелектуальний розвиток, формуються морально-естетичні уявлення і поняття, збагачуються почуття, виховується потреба у систематичному читанні.

До *змісту читацької компетентності* належить виконання таких завдань:

- формування в учнів навичок читання як виду мовленнєвої діяльності;
- ознайомлення школярів із дитячою літературою в авторській, жанровій, тематичній різноманітності;
- формування в дітей соціальних, морально-етичних цінностей за допомогою художніх образів літературних творів;
- формування умінь сприймати, розуміти, ана-

лізувати різні види літературних і навчальних текстів із використанням елементарних літературознавчих понять;

- розвиток мовлення молодших школярів, формування вмінь створювати власні висловлювання за змістом прочитаного (прослуханого);
- формування в учнів прийомів самостійної роботи з різними типами і видами дитячих книг; умінь здійснювати пошук, відбір інформації для виконання навчально-пізнавальних завдань;
- розвиток творчої літературної діяльності;
- виховання потреби в систематичному читанні як засобі пізнання світу, самопізнання та загальнокультурного розвитку.

Таким чином, читацька компетентність визначається не лише обсягом літературних знань, початкових читацьких умінь і навичок з їх відтворенням, а й здатністю школяра засвоювати знання та застосовувати їх у власній літературній діяльності, що складає основу для *змістового наповнення читацької компетентності*, яку в системі початкового навчання доцільно розглядати як предметну.

З урахуванням зазначеної мети і завдань мовного компонента освітньої галузі *структура читацької компетентності* інтегрує в собі такі компоненти: когнітивний, комунікативний, ціннісний, діяльнісний, особистісно-творчий.

У новому Державному стандарті початкової загальної освіти зазначено, що метою освітньої галузі «Математика» є формування *предметної математичної і ключових компетентностей*, необхідних для самореалізації учнів у швидкозмінному світі.

Змістове наповнення предметної математичної компетентності забезпечує формування в молодших школярів ключових компетентностей, основною з - поміж яких є *вміння вчитися*. У результаті засвоєння змісту математики учні зможуть:

- сприймати та визначати мету навчальної діяльності;
- зосереджуватися на предметі діяльності;
- організувати свою діяльність для досягнення суб'єктно чи суспільно значущого результату;
- добирати й застосовувати потрібні знання і способи діяльності для розв'язування навчальної задачі;
- використовувати набутий досвід у конкретній навчальній або життєвій ситуації;
- висловлювати ціннісні ставлення щодо результату і процесу власної діяльності;
- усвідомлювати, аналізувати, оцінювати, коригувати результати своєї діяльності.

Важливу роль у формуванні математичної компетентності учня відіграє набуття ним досвіду задоволення пізнавальних інтересів, виявів емоційно-ціннісного ставлення, творчої активності, спілкування.

Структуру математичної компетентності складають такі предметні математичні компетентності: *обчислювальні, інформаційно-графічні, логічні, геометричні, алгебраїчні*.

Таким чином, аналіз завдань і змісту навчальних програм з різних предметів переконує, що в них є достатньо передумов для цілеспрямованого взаємозв'язку навчання і розвитку учнів. Зважаючи на це, на уроках різного змісту обов'язково слід створювати навчальні ситуації, аби кожен учень, закінчуючи початкову школу, умів:

- самостійно визначати мету діяльності або сприймати та розуміти ту, що була поставлена вчителем;

- відповідально ставився до навчання, доклади вольових зусиль для досягнення позитивного результату;

- організувати свою діяльність в індивідуальній чи груповій роботі;
- віднаходити потрібні знання, способи дій для розв'язання навчальних задач;
- застосувати інтелектуальні або практичні дії, прийоми, операції на репродуктивному і творчому рівнях;
- володіти вміннями й навичками самоконтролю та самооцінки;
- усвідомлювати способи своєї діяльності та прагнув її вдосконалити.

Аналогічним чином слід знаходити взаємозв'язки у формуванні інших ключових компетентностей засобами різних навчальних предметів, адже *засвоєння всіх наявних компетентностей передбачає: мотивацію, операційність, рефлексивність, особисте досягнення результату*.

Висновки. Якщо узагальнено визначити найцінніший результат початкової школи в особистісному вимірі, то це – здорова дитина, мотивована на успішне навчання й дослідницьке ставлення до життя; учень, який уміє вчитися, використовуючи різні джерела, відповідально ставиться до себе та людей, які його оточують, усвідомлює себе громадянином України.

Для досягнення поставленої вище мети необхідно модернізувати методику викладання кожного предмета на засадах суб'єктності навчання, створювати сучасне навчально-розвиваюче середовище, комфортне для дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бех І. Принципи інноваційної освіти [Текст] / І. Бех // Освіта і управління. – 2005. – Т. 8. – С. 7–21.
2. Ващенко Л. Інноваційні процеси в системі загальної середньої освіти: особливості [Текст] / Л. Ващенко // Освіта і управління. – 2001. – № 4. – С. 59–68.
3. Залізко І. О. Від компетентного вчителя до компетентного учня / І. О. Залізко // Завуч. Усе для роботи : наук.-метод. журн. – 2010. – № 4. – С. 12–22.
4. Кушуріна Л. С. Роль самоосвіти в підвищенні професійної компетентності педагога / Л. С. Кушуріна // Завуч. Усе для роботи : наук.-метод. журн. – 2010. – № 4. – С. 25–30.
5. Можасва О. М. Формування і розвиток основних компетентностей особистості в початковій школі / О. М. Можасва // Початкова освіта. – 2009. – № 32. – С. 9–13.
6. Овчарук О. Л. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти / О. Л. Овчарук // Стратегія реформування освіти в Україні : рекомендації з освітньої політики. – К. : К.І.С., 2003. – 296 с.
7. Савченко О. Я. Компетентнісна спрямованість нових навчальних програм для початкової школи / О. Я. Савченко // Початкова школа. – 2012. – № 8. – С. 1–6.
8. Савченко О. Я. Уміння вчитися як ключова компетентність загальної середньої освіти / О. Я. Савченко // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / за заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : К.І.С., 2005.

Дата надходження до редакції: 10.02.2017 р.